

Наталія Попович,

кандидат філологічних наук, доцент,

докторант кафедри україністики НАДУ

Функціональна парадигма мови державного управління

У статті об'єктом дослідження є парадигма мовних функцій, які виявляє мова наукової галузі "Державне управління". Зосереджено увагу на важливості глибокого вивчення та розширення дії когнітивної функції, на нерозривності зв'язків і взаємо-доповнень когнітивної та комунікативної функцій. Підкреслено формувальне значення когнітивної функції в пропозиційній мовній моделі ефективного управління.

Ключові слова: мовні функції, когнітивна функція мови, мовна особистість, мовна модель особистості.

In article the paradigm of language functions what manifest language of scientific branch the "public administration" is object of research. The attention is concentrated to importance of deep studying and action expansion cognitive functions, on indissolubility of communications and mutual additions cognitive and communicative functions. Forming value cognitive functions in proposal language model of the effective manager is underlined. *Key words:* language functions, cognitive language function, the language person, language model of the person.

Постановка проблеми. Перспективи результативного функціонування держави та перспективи розвитку, роль і місце мови в суспільних процесах залежать від ефективної реалізації мовою основних функцій. Саме тому проблеми розвитку функцій мови продовжують привертати увагу і бути об'єктом досліджень теоретичного і практичного державного управління. Усвідомлення необхідності глибокого вивчення, а на його підставі й розширення основних функцій мови - потреба часу, невід'ємна складова пріоритетних виборів у державній мовній політиці. Із розширенням функцій мови у будь-якій сфері людської діяльності спостерігається посилення уваги до пізнавальної ролі мови, її когнітивної функції. Особливого

значення набуває ця функція у галузі наукового знання, де із затвердженням і розвитком наукового напрямку, зростанням важливості його ролі в побудові нової України зростає і роль пізнавальної функції мови.

Мова являє собою поліфункціональну систему, що має справу з інформацією, її створенням, зберіганням і передаванням. Функції мови перебувають у тісному зв'язку з її сутністю, природою, призначенням в суспільстві і, одночасно, - між собою. Тому вивчення тільки однієї з функцій призводить до збіднення мови галузі, до звуження тематики наукових досліджень, і, як результат - до втрати ознаки об'єктивності.

Спіраючись на таке розуміння мови, особливо важливого значення набуває її когнітивна функція, яка полягає в тому, що мова є одним із засобів пізнання, здобуття знань, а також знаряддям організації, переробки, зберігання, передачі, а де в чому й породження інформації. Мова являє собою особливу когнітивну здатність людини, чи, точніше, когнітивний процес, заснований на використанні людиною знань, пов'язаний з іншими когнітивними здібностями, такими як увага, уява, фантазія, здатність до раціонального розв'язання проблем тощо. Мова є головною когнітивною складовою тієї інфраструктури мозку - когнітивної системи, яка забезпечує діяльність людської свідомості, і, отже, мова відбиває пізнання, відкриває доступ до когнітивного світу людини, її інтелекту, структур її свідомості [8, с. 11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій за темою статті свідчить, що з-поміж усіх функцій мови когнітивна в науковій галузі "Державне управління" досі вивчалася слабо. Наявні поодинокі дослідження, де здійснено подібні спроби: порушено проблеми формування стилю мислення суб'єкта державно-управлінської діяльності, проблеми методології наукового пізнання та наукових досліджень (Ю.Сурмін, С.Фаренік, Д.Вітер), а серед найбільш розроблених напрямів дослідження мовних функцій є лише комунікативний: проблеми професійно-мовленнєвої комунікації (С.Хаджирадева), розвиток управлінського спілкування в системі підготовки державних службовців (С.Загороднюк), особливості формування культури

мовлення у професійній діяльності державних службовців (І.Плотницька, О.Козієвська). Пошуки ролі когніцій у структурі особистості знаходимо у розробках щодо мовної свідомості державного управління (І.Плотницька).

Незважаючи на відсутність ґрунтовних досліджень функціональних характеристик мови, проблема не є новою для науки: ще в мовознавстві ХІХ ст. співвідношення мови і мислення активно дискутувалося і розроблялося. Так, відомий мовознавець О.Потебня створив оригінальну концепцію, побудовану на основі діяльнісного підходу, де дійшов висновку, що мова не обмежує свої функції тільки відбором засобів, необхідних для вираження думки, а й активно бере участь у формуванні самої думки. Творець гіпотези мовної відносності Б.Ворф, як і його попередник Е.Сепір, теж наголошував на унікальності та неповторності когнітивно-пізнавальних аспектів мовного моделювання дійсності, властивого різним етнолінгвальним системам.

Характеристика місця когнітивної функції мови у парадигмі функцій мови державного управління є *метою* цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Насамперед потребує з'ясування тлумачення терміна "функція". Для наукової галузі "Державне управління" - це (лат. *functio* - діяльність, виконання) - "стала сукупність однорідних спеціалізованих робіт (дій, операцій), здатність реалізації яких підтримується в організації; обов'язок (іноді здатність) оператора (технічного об'єкта або людини) виконувати яку-небудь операцію" [4, с. 745]; для лінгвістичної науки - це кілька формулювань, зафіксованих у словниках з різними тлумаченнями.

Необхідно зауважити, що поняття функції вживається у мовознавстві як щодо мови в цілому, позначаючи її суспільну роль, так і щодо одиниць мови, позначаючи детерміновану відповідність (залежність) мовних одиниць [9, с. 564]. Так, Мала філологічна енциклопедія подає: функція - 1) роль, яку виконує мовна одиниця або словоформа, граматична категорія за умов її використання в мовленні; 2) призначення, використання мови або її елементів. У контексті цієї статті, однак, термін "функція"

становить інтерес саме у першому з наведених значень. Функція мови - здатність мови виконувати ті чи інші функції, використання мовних засобів для різної мети в процесі мовної діяльності. Згадана Мала філологічна енциклопедія дає такий перелік: комунікативна, номінативна, акумулятивна або пізнавальна, поетична (художня), експресивна (емотивна), апелятивна (функція впливу на адресат мовлення) [7, с. 431]. Функція мови, за В.Авроріним, - це "практичний вияв сутності мови, реалізації її призначення в системі суспільних явищ, специфічна дія мови, зумовлена самою її природою, те, без чого мова не може існувати, як не існує матерія без руху" [1, с. 34].

Отже, до визначення функцій мови в лінгвістичній традиції існує низка підходів, що різняться кількістю виокремлених функцій, їх назвами і складом (нижче наведено термінологічні варіації). Це питання вирішувалося залежно від позиції дослідника, від загальної концепції мови. Традиційно більшість дослідників, які досліджують проблеми функцій мови, виділяють не одну (хоч є й такі пропозиції [6]), а кілька функцій мови (дві і більше). Концепція поліфункціональності мови нині вже не викликає заперечень, так само стаємо на позиції лінгвістичного функціоналізму, де доцільним вважається виділення обмеженої, але такої кількості функцій мови, що можуть бути її суттєвими характеристиками, у яких поняття функції є ключовим.

Кількість і характер функцій продовжує залишатися дискусійним питанням. І справді, з огляду на те, що мова виконує багато функцій (виділяють до 25 функцій мови та її одиниць) можна зрозуміти спроби кожного з дослідників всебічно висвітлити проблему. Однак усі вони не заперечують головне призначення мови бути засобом спілкування. Отже, функція мови - комунікативна характеризується як основна. Крім того, немає розбіжностей у віднесенні до основних когнітивної функції мови. Також однією з важливих соціальних функцій мови є ідеологічна функція, яка може проявлятися як у мові в цілому, так і в будь-якому її елементі. Так, лінгвосоціологи наголошують на активній ролі ідеологічної функції мови, яка спирається на ідеологічну диференціацію мови [2, с. 135] (не виключаємо важливість цієї функції для мови державного управління). Не можна обійти

увагою дослідників, які обґрунтовано відносять до переліку також функцію оформлення (втілення) думки (експресивну). У переліку основних функцій, на нашу думку, слід залишити й номінативну, оскільки саме найменування є результатом пізнання та усвідомлення явищ навколишньої дійсності, їх репрезентація в мові [7, с. 431].

У лінгвістичній традиції пріоритетне місце відводилося, як правило, комунікативній функції мови - бути найважливішим засобом людського спілкування, комунікації, забезпечення взаєморозуміння між людьми в суспільстві. При цьому, згідно з твердженнями одних дослідників, це єдина функція мови - мова залишається єдиною за своєю природою, яка має одну мету - встановлення взаєморозуміння в процесі комунікації [6, с. 3]. На думку інших прихильників поліфункціональності мови, комунікативну функцію слід залишити на першому місці як засіб спілкування, що є головним призначенням мови, але серед решти функцій.

Комунікативна функція виявляється у призначенні мови бути зняряддям, засобом під час передавання інформації, обміні думками та повідомленні про відчуті емоції. Когнітивна функція тісно з нею пов'язана. Суть її треба шукати у виконуваних нею операціях: спілкування людей передбачає певні знання у них про навколишню дійсність, а одним із універсальних та ефективних засобів пізнання довкілля є мова. Тим самим мова виконує також пізнавальну або когнітивну, функцію, зумовлену змістом спілкування.

Визначення ролі когнітивної функції неможливе без усвідомлення призначення мови, її зв'язків із суспільством, свідомістю та мисленневою діяльністю, без розуміння правил і законів історичного розвитку, за якими функціонує та розвивається мова, її одиниці та категорії. Тут мова виступає як творець думки на всьому шляху її створення, надаючи їй завершеного вигляду, коли вона стає повноцінним учасником комунікативного акту.

Механізм породження думки описав О.Потебня [8, с. 136]. Спираючись на діяльнісний принцип мови він довів, як за допомогою мови, за її активної участі, формується думка, як

поводять себе "форма" і "зміст" у ній. Хоча спеціальних робіт на цю тему в О.Потебні немає, але в контексті діяльнісного принципу учений стверджує, що кожна думка має індивідуальний предметний зміст, який виникає у певних мовленнєвих умовах, як результат відображення явищ, предметів дійсності, і є формою цієї думки, засобом її структурування, остаточного оформлення та вираження. У цьому разі форма відбиває найбільш загальні структурні елементи думки, її класифікаційні характеристики, які узгоджують предмети, явища дійсності з відомими поняттями та їх розрядами [8, с. 20], щоб можна було засобами мови адекватно відобразити їх (предмети, явища) і також адекватно зрозуміти їх та усвідомити. За О.Потебнею, тут мовна функція відображення найтісніше переплітається з функцією створення думки.

Останні десятиліття позначені розвитком наук когнітивного циклу, що вивчають ментальні, або когнітивні, процеси, тобто процеси, пов'язані зі знанням і пізнанням, що відбуваються у свідомості людини. Когнітивний напрям набув статусу провідного і в мовознавстві. Виходячи з важливої ролі, яку відіграє в когнітивній науці в цілому вивчення когніцій, що розуміються як формування відомостей про світ, як процеси, що відбуваються у свідомості людини та пов'язані з отриманням і обробкою інформації, репрезентацією, зберіганням і використанням знання, на перший план висувається вивчення мови як одного з модусів когніції, а отже, як засобу вивчення пізнання, ментальної діяльності, тобто діяльності людської свідомості.

Мова - це нічим не обмежена творча діяльність, яка не може бути виявленою тільки єдиною функцією практичної комунікації. Мова - інструмент вільного самовираження і вільної думки. Творчий аспект застосування мови відбиває безкінечність думки та уяви. Мова дає нам нескінченні засоби та нескінченні можливості самовираження, які не підкоряються іншим правилам, ніж формування поняття і фрази [9, с. 481].

Згідно з Г.Колшанським, когнітивний світ мови, тобто суспільна свідомість, у властивій їй формі відбиває первинний світ і тому є засобом подальшого його пізнання, правильною орієнтацією людини в природі, і врешті-решт, способом

теоретичного опанування закономірностей світу [6, с. 21]. З іншого боку, когнітивна функція мови визначається вужче - як її функція бути засобом отримання нового знання про дійсність. Те, що мова є основною суспільно значущою формою відбиття навколишньої дійсності, тобто формою зберігання знань про дійсність, трактується як інша функція мови епістемічна. При цьому вважають, що ця функція пов'язує мову з дійсністю, а когнітивна - з мисленневою діяльністю людини.

Не можемо обійти тут проблеми розходжень у використанні термінології. Існують зазначені вище відмінності в розумінні цієї функції мови, які призвели до того, що поряд з терміном "когнітивна", використовуються й інші терміни: "пізнавальна", "гносеологічна", "експресивна" (словник іншомовних слів дає відповідь на це питання: терміни запозичено з різних мов). Тут, однак, важко не погодитися, що найбільш придатним у цьому разі є термін "когнітивна функція" як такий, що у своїй етимології наголошує лише на зв'язку з мисленням, але не на характер цього зв'язку засіб мисленневої діяльності, діяльності свідомості ("експресивна функція"), зняряддя пізнання ("пізнавальна", "гносеологічна" функція), засіб моделювання позамовної діяльності "функція відображення"). Пізнавальна функція - це функція мови як засобу пізнання й відображення дійсності, накопичення та примноження знань про навколишній світ, зберігання й передачі їх нащадкам [7, с. 451].

Як бачимо, кожен з наведених термінів розкриває лише окремі аспекти загального зв'язку мови з пізнавальною та мисленневою діяльністю, яка найбільш вдало відбивається в терміні "когнітивна функція мови".

Отже, когнітивна є однією з основних, базових функцій мови. Надзвичайну роль знання та пізнання для життєдіяльності людини заперечувати неможливо, навіть усвідомлюючи, що процес пізнання може здійснюватися і без мови - емпірично, у ході практичної діяльності. Визначальна роль мови у пізнавальній діяльності та формуванні знання безсумнівна.

Пізнавальний процес у науці залежить від розвитку мови самої науки, отже, сама мова збагачується і розвивається одночасно з розвитком наукової галузі. Так і наука державного

управління, яка має власне втілення у відповідній мові. У широкому розумінні - це сукупність усіх слів, граматичних форм, особливостей вимови тощо. Функціональний аспект мови наукової галузі виявляється в: 1) призначенні, ролі мови у процесі спілкування та 2) призначенні, ролі одиниць мови. У першому випадку йдеться про функції мови, у другому - про функції мовних одиниць (фонем, морфем, слів, речень, текстів). Слід зазначити, що для усвідомлення ролі когнітивної функції мови наукової галузі є принципово важливим розмежування мовної та лінгвістичної компетенцій, яке має певною мірою умовний характер, але виокремлення, як самостійної компетенції, для лінгвістичної є важливим.

Когнітивні аспекти управлінської діяльності яскраво виявляються у функції прийняття рішень (управлінська функція, змістом якої є вибір однієї з кількох альтернатив, що здійснюється відповідальними особами в процесі планування, організації, мотивації та контролю) і функції планування (управлінська функція, змістом якої є постановка цілей і завдань певної діяльності (цілепокладання), а також визначення шляхів досягнення цілей, необхідних для цього ресурсів та розроблення відповідних планів діяльності (цілезабезпечення) [4, с. 747].

Важливо підкреслити також, що мова наукової галузі, хоча й є системою поліфункціональною, єдина за своєю природою. Усі її функції взаємопов'язані між собою: доповнюючи одна одну, вони виявляються не ізольовано, а як сукупність, хоч у конкретних ситуаціях використання мови їх співвіднесення може змінюватися.

Незважаючи на те, що провідну роль серед функцій мови наукової галузі традиційно відіграє функція комунікативна, очевидно, що когнітивна та комунікативна функції мови, як базові, є рівноправними і їх слід вважати такими, що взаємодоповнюються. Комунікація неможлива поза когніцією і є, з одного боку, кінцевою метою останньої. З другого - спілкування відбувається саме з метою пізнання, отримання нового знання про дійсність, його обробки, зберігання та передачі.

Реалізуючи свої функції в державному управлінні, мова та її функції беруть участь у створенні моделі мовної особистості

"ефективний управлінець", де на перший план, як провідна, виступає актуальна для конкретного носія мови функція.

Концепції мовної особистості представлені різними науками. Соціолінгвісти (за Ю.Дешерієвим) її структуру подають у такому переліку та значущій послідовності щодо функцій мови: 1) комунікативна; 2) суспільна (як актуальна саме для соціальної лінгвістики, на другому місці); 3) експресивна; 4) когнітивна; 5) ідеологічна [2, с. 220]. Поєднання в структурі моделі мотиваторів різного статусу (отже, маємо змішаний тип мотивації), звичайно, дає можливість найбільш об'єктивно виписати модель.

Психолінгвісти (за Л.Засекіною) як сформовані відповідними функціями, орієнтуючись на індивідуальність людини, що знаходить вираження в її мові, подають такі компоненти структури мовної особистості: когнітивний, емоційний, мотиваційний [3]. Когнітивна функція є основою категоризації концептуальної системи людської свідомості, зокрема, внутрішнього лексикону носіїв мови та відповідно мовних явищ, що виявляються в комунікативному акті. Так, у функціональний напрям сучасної лінгвістики вбудовується когнітивна наукова парадигма.

Подібну градацію важко назвати вичерпною, оскільки вона позбавлена ієрархічності, важливість функцій неможливо прослідкувати, неможливо говорити і про висхідний характер цієї структури. У цьому разі мовна особистість не може бути оцінена як професійно мотивована, а лише за віднесеністю або до соціальної реалізації особистості, або до її мовної компетенції.

Подальші спроби побудувати модель ефективної мовної особистості завжди будуть ґрунтуватися на тому, що мовна особистість є проявом повноцінної особистості, яка містить, крім основних, і психічний, і соціальний, і етичний та інші компоненти, але крізь призму її мови.

Висновки та перспективи подальших досліджень пов'язані зі з'ясуванням вмісту когнітивної функції у структурі мовної особистості "ефективний управлінець", "результативний управлінець", із залученням когнітивних стратегій для практичної ефективної реалізації функцій планування та прийняття рішень, формування здатності до раціонального

розв'язання проблем, що є актуальним у модернізації технологій системи підготовки управлінських кадрів.

Мова за призначенням є когнітивно-комунікативною системою. У мові науки когнітивна функція відіграє домінуючу роль і є невід'ємною складовою всіх запропонованих моделей і структур мовної особистості.

Продовження досліджень особливостей реалізації мовою державного управління когнітивної функції сприятиме більш глибокому розумінню мовних "підсистем", активізації її, з метою домінування в структурі мовної особистості, і розширенню функцій мови галузі "Державне управління". Проблема побудови моделі мовної особистості "ефективний управлінець" має широкі перспективи інтеграції з когнітивною лінгвістикою, що дасть змогу переглянути усталені погляди на структуру особистості управлінця та передбачить наявність у ній мотиваторів оцінювання професійно результативної діяльності управлінця.

Список використаних джерел

1. *Аврорин В. А.* Проблемы изучения функциональной стороны языка (к вопросу о предмете социолингвистики) / В. А. Аврорин. - Л. : Наука (Ленинградское отделение), 1975. - 276 с.
2. *Дешериев Ю. Д.* Социальная лингвистика (к основам общей теории) / Ю. Д. Дешериев. - М. : Наука, 1977. - 382 с.
3. *Засекина Л.* Мовна особистість в сучасному соціальному просторі / Л. Засекина. - Режим доступу : www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3
4. *Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. - К. : НАДУ, 2010. - 820 с.*
5. *Кісь Р.* Думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму) / Роман Кісь. - Львів : Літопис, 2002. - 304с.
6. *Колшанский Г. В.* Коммуникативная функция и структура языка / Г. В. Колшанский ; под ред. Т. В. Булыгиной. - [изд. 2-е, стер.]. - М. : КомКнига, 2005. - 176 с.

7. Мала філологічна енциклопедія / уклали : О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. - К. : Довіра, 2007. - 478 с. : іл.

8. *Потебня А.* Мысль и язык / А. Потебня. - К. : Синто, 1993. - 185 с.

9. *Рюс Ж.* Поступ сучасних ідей : Панорама новітньої науки / Жаклін Рюс ; пер. з фр. В. Шовкун. - К. : Основи, 1998. - 669 с.